

RECENZJA

dorobku naukowego dr Marty Zuzanny Osuchowskiej sporządzona w postępowaniu habilitacyjnym

1. Uwagi wstępne

W związku z powołaniem mnie przez Centralną Komisję ds. Stopni i Tytułów na recenzenta w postępowaniu habilitacyjnym w oparciu o wniosek Pani Doktor Marty Zuzanny Osuchowskiej, przedstawiam moją recenzję monografii naukowej i pozostałego dorobku naukowego Habilitantki, której końcowa konkluzja jest **jednoznacznie pozytywna**.

Na pozytywną ocenę dorobku niewątpliwie wpływa wcześniejsze przygotowanie Habilitantki do podjęcia tematów z zakresu prawa wyznaniowego krajów Ameryki Łacińskiej. Marta Osuchowska jest absolwentką Wydziału Prawa i Administracji oraz Wydziału Prawa Kanonicznego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (2007 r.). Ukończyła także studia podyplomowe z zakresu wiedzy o Ameryce Łacińskiej w Centrum Studiów Latinoamerykańskich na Uniwersytecie Warszawskim (2011 r.). W tym czasie pracowała już na Wydziale Prawa i Administracji UKSW w Warszawie w charakterze asystenta (w latach 2008-2012). Tematem pracy doktorskiej uczyniła ona *Ochronę prawa do wolności religijnej w Kolumbii*, którą to pracę obroniła na wspomnianym Wydziale i uzyskała stopień doktora nauk prawnych, nadany Jej uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji UKSW w Warszawie dnia 12 czerwca 2012 r. W październiku 2012 r. zatrudniona została na rzeczonym Wydziale w charakterze adiunkta. Po doktoracie nadal dużą część pracy badawczej oraz będących jej owocem referatów i publikacji poświęcała tematom związanym z prawem wyznaniowym krajów latynoamerykańskich.

2. Recenzja rozprawy naukowej autorstwa dr Marty Zuzanny Osuchowskiej zatytułowanej *Rozwój pozycji prawnej Kościoła katolickiego w Argentynie* (Wrocław 2019)

Rozprawę dr Marty Zuzanny Osuchowskiej pt. *Rozwój pozycji prawnej Kościoła katolickiego w Argentynie*, Wrocław 2019, ss. 270, będącą częścią Jej osiągnięć naukowych, oceniam pozytywnie. Spełnia ona wymogi ustawowe zawarte w art. 16 ust. 2 pkt 1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z 14 marca 2003 r., stanowiąc znaczący wkład w rozwój nauki w zakresie prawa, w sposób szczególny prawa wyznaniowego.

Recenzowana praca obejmuje: *Spis treści*, *Słowo wstępne*, cztery rozdziały zasadniczej treści, *Zakończenie*, *Bibliografię*, streszczenia w języku hiszpańskim i angielskim. Od strony formalnej konstrukcja pracy nie budzi zastrzeżeń. Trzeba jedynie zauważyć, że Autorka nie zawarła w korpusie pracy wykazu skrótów. Uwaga ta nie ma jednak charakteru poważnego zarzutu, ponieważ redakcyjnie praca została tak skonstruowana, aby w czasie lektury rzeczony brak nie powodował dużych uciążliwości. Jeśli chodzi o proporcje ilościowe tekstu pomiędzy czterema rozdziałami zostały one zachowane. Od strony wydawniczej publikacja także sporządzona została z należytą starannością.

Rozpoczynając recenzję monografii dr Marty Osuchowskiej należy zwrócić uwagę przede wszystkim na dobór tematu. Relacje państwo-Kościół i będąca wypadkową tychże pozycja prawna konkretnego Kościoła należą do fundamentalnych zagadnień prawa wyznaniowego; prawa regulującego stosunki społeczne zakorzenione w szeroko pojętym zjawisku religii, w tym w życiu religijnym jednostek oraz współtworzonych przez te jednostki wspólnot wyznaniowych. Nie chodzi oczywiście o prawo wewnętrzne konkretnego Kościoła czy związku wyznaniowego, ale prawo tworzone lub współtworzone przez państwo. W ramach tego właśnie prawa państwo uznaje podmiotowość konkretnych wspólnot religijnych i dookreśla aktualny status prawny uznanych przez niego podmiotów wyznaniowych. Można więc stwierdzić, że status prawny konkretnego związku wyznaniowego w systemie prawnym danego państwa jest w dużej mierze wypadkową aktualnego stanu relacji między państwem a konkretną wspólnotą wyznaniową.

Determinując zakres przeprowadzonego w monografii studium zagadnienia, dr Marta Osuchowska zatytułowała wspomnianą monografię *Rozwój pozycji prawnej Kościoła katolickiego w Argentynie*. Słusznie w tytule tym nie użyła ona terminu „podmiotowość prawna” Kościoła katolickiego, jako że ten stosowany jest zazwyczaj na określenie statusu prawnego regulowanego obowiązującymi przepisami prawa. Tymczasem wyrażenie „pozycja prawna” to pojęcie, które można rozumieć szerzej, jako odnoszące się nie tylko do rzeczony podmiotowości, determinowanej obowiązującymi przepisami, ale także do statusu, jaki Kościół ten posiada poza wymiarem formalno-prawnym, a który *pozycjonuje* ten Kościół w istniejącym w danym momencie historycznym układzie sił społeczno-politycznych.

Przyjęcie takiej perspektywy jest nie tylko dopuszczalne, ale wręcz właściwe, ponieważ przedmiotem analizy w recenzowanej monografii jest nie tylko aktualny status prawny Kościoła katolickiego, wynikający formalnie z pozostających w mocy przepisów prawa argentyńskiego, ale także status rzeczony Kościoła w początkach państwowości a w nielicznych fragmentach tekstu także w okresie kolonialnym (wicekrólestwo La Platy). W takich zaś okolicznościach, w których to władza ustawodawcza państwa jako źródło prawa stanowionego znajduje się w stanie rewolucyjnych

przeobrażeń lub tworzenia własnych struktur prawotwórczych, do głosu dochodzi marginalizowane nieraz w epoce nam współczesnej *usus loci* i regulowany rzeczonym *usus* tryb postępowania jednostek oraz podmiotów kolektywnych, wynikający m. in. z realnej, społecznej siły konkretnych wspólnot (w tym religijnych). Patrząc z perspektywy historycznej, to właśnie w przeszłości znaleźć możemy korzenie współczesnych struktur ustrojowych, także w zakresie relacji państwo-Kościół. W tym kontekście wybór tematu *Rozwój pozycji prawnej Kościoła katolickiego w Argentynie* wydaje się niezwykle interesującym. Do tak skonstruowanego tematu Autorka słusznie jako metodę badawczą obrała metodę dogmatyczną i historyczną (zob. s. 14).

Formułując w *Słowie wstępnym* główną tezę badawczą, dr Marta Osuchowska sprowadza ją do twierdzenia, jakoby relacje państwo-Kościół katolicki w Argentynie stanowiły „system *sui iuris*, niemogący zostać sklasyfikowany jako jeden z dotychczas opisanych w literaturze przedmiotu. Przyjęto, że Argentyna w stosunku do Kościoła katolickiego nie jest tradycyjnym modelem państwa wyznaniowego ani świeckiego, mimo że takie jednoznaczne deklaracje pojawiają się w doktrynie krajowej i międzynarodowej” (s. 12-13). Wydaje się, że Autorce monografii udało się wykazać i wystarczająco przeanalizować wspomnianą specyfikę relacji państwo-Kościół w Argentynie; zakładając oczywiście, że każde państwo (nawet to, które uznaje się za wpisujące się w konkretny model relacyjny) w mniejszym lub większym stopniu taką specyfikę posiada.

Jak już wyżej wspomniano, monografia składa się z czterech zasadniczych rozdziałów. W każdym z nich zawarto analizę zagadnienia w kontekście społeczno-politycznym danego okresu historii Argentyny i tworzonego w tym czasie prawa. Granice poszczególnych okresów wyznaczają ważne dla tej historii wydarzenia (także z perspektywy relacji państwo-Kościół) a zasadniczym przedmiotem analizy w każdym rozdziale jest treść aktów prawnych i projektów tych aktów powstających w danym okresie.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Relacje państwa i Kościoła katolickiego od Rewolucji majowej 1810 r. do upadku postanowień Kongresu konstytucyjnego w 1827 r.* dr Marta Osuchowska analizuje pozycję prawną Kościoła katolickiego w początkach państwowości Argentyny. Studium zagadnienia Autorka rozpoczyna od wspomnianej w tytule rewolucji majowej, tj. wydarzeń z 1810 r., kiedy to rada miejska Buenos Aires usunęła hiszpańskiego wicekróla i uznając formalnie władzę króla Hiszpanii Ferdynanda VII, powołała mającą rządzić w jego imieniu (a faktycznie niezależną) juntę. W 1816, wobec próby odzyskania przez Hiszpanów Buenos Aires, kongres delegatów prowincji byłego wicekrólestwa w San Miguel de Tucumán ogłosił deklarację niepodległości Zjednoczonych Prowincji La Platy. Odwołując się do powyższego kontekstu historycznego, w kolejnych podrozdziałach rozdziału pierwszego Autorka omawia pozycję prawną Kościoła katolickiego, czyniąc to z perspektywy: niewprowadzonych w życie projektów

konstytucyjnych (s. 18-38), prawa patronatu w kształcie „odziedziczonym” po monarchii hiszpańskiej (s. 38-49), braku relacji między nowymi władzami a Stolicą Apostolską (s. 49-55), reformy kościelnej Martína Rodrígueza (s. 55-62), traktatu z Wielką Brytanią i tolerancji religijnej w zakresie wyznania i kultu (s. 63-66).

W rozdziale drugim zatytułowanym *Konfederacja argentyńska a Kościół katolicki* analizie poddana została pozycja prawna rzeczoności Kościoła w kolejnym okresie historii Argentyny, naznaczonym sporami między prowincją Buenos Aires, zmierzającą do modelu scentralizowanego państwa, a resztą kraju, która opowiadała się za modelem federacyjnym, z szerokim zakresem autonomii w poszczególnych prowincjach zarządzanych przez *caudillos*. Różnice w wyobrażeniach co do przyszłego kształtu państwa nie ograniczały się tylko do samego modelu ustrojowego, ale widoczne były także m. in. w polaryzacji postaw w odniesieniu do kwestii religijnej między konserwatystami i liberałami (polaryzacji widocznej także w debacie parlamentarnej). Temu właśnie tematowi Autorka poświęciła czwarty i piąty podrozdział monografii (s. 96-114), usiłując przeanalizować przełożenie się wspomnianych poglądów na rzeczywistą pozycję Kościoła w społeczeństwie oraz na pozycjonowanie tego Kościoła w debacie parlamentarnej w trakcie prac nad tekstem konstytucji z 1853r. W podrozdziale szóstym z kolei (s. 114-121) analizie poddane zostały konkretne zapisy rzeczoności ustawy zasadniczej (tj. preambuła oraz art. 2, 14 i 20), które determinują ustrojowy kształt relacji państwo-Kościół oraz pozycję prawną Kościoła katolickiego w rodzącym się państwie federacyjnym.

Niezwykle interesującym tematem podjętym w monografii jest próba „unarodowienia” Kościoła rzymsko-katolickiego w okresie tworzenia się fundamentów ustrojowych Argentyny. We wstępie do drugiego rozdziału dr. Marta Osuchowska pisze o wysiłkach elit politycznych, zmierzających do zbudowania z różnorodnych etnicznie i kulturowo grup społecznych jednego „narodu” (s. 73). Istotnym elementem w procesie realizacji wspomnianej idei były próby wpisania w rzeczony konstrukt społeczno-polityczny mocnej jeśli chodzi o oddziaływanie społeczne instytucji Kościoła rzymsko-katolickiego. W sposób bezpośredni wspomniany temat poruszony został w trzecim podrozdziale rozdziału drugiego zatytułowanym *Próby utworzenia kościoła narodowego* (s. 83-96). W sposób pośredni do tego tematu Autorka nawiązuje także w podrozdziale drugim *Memorial Ajustado* (s. 75-83) i siódmym *Potrzeba reformy patronatu* (s. 121-128). Odniesienia do ostatniego z wspomnianych tematów znajdziemy także w rozdziale pierwszym (w podrozdziale poświęconym instytucji patronatu).

Rozdział trzeci *Ku dialogowi w kontaktach ze Stolicą Apostolską* obejmuje najdłuższy z wszystkich czterech wyróżnionych w monografii okres czasowy, zakończony zawarciem umowy konkordatowej między Stolicą Apostolską a Republiką Argentyny 10 października 1966 r.

Nieproporcjonalną w stosunku do pozostałych trzech rozdziałów długość wspomnianego okresu czasu Autorka monografii tłumaczy brakiem „podejmowania w tym czasie znaczących z perspektywy tematu pracy aktów prawnych” (s. 13). W związku z powyższym, w rozdziale tym dogłębniej niż w pozostałych dr Marta Osuchowska analizuje społeczno-polityczne tło pozostających w mocy oraz tworzonych w tym okresie aktów normatywnych, w tym społeczno-polityczny wymiar relacji państwo-Kościół. Historię tych relacji - przechodzących od prób porozumienia do konfrontacji i ponownych wysiłków zmierzających do ustabilizowania wzajemnych relacji - kończy podpisanie umowy konkordatowej. Umowę tą Autorka monografii analizuje w piątym podrozdziale zatytułowanym *Konkordat* (s. 158-166).

W ostatnim rozdziale *Zasada współdziałania a wolność religijna* analizie poddany został aktualny stan prawny w zakresie relacji państwo-Kościół katolicki w Argentynie. Analizę tą w podrozdziale pierwszym *Umowy międzynarodowe w systemie prawa argentyńskiego* rozpoczyna studium umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Argentynę, które to, zawierając zapisy dotyczące wolności religijnej i innych prawa człowieka, wpływają na konkretny kształt relacji państwo-Kościół w tym kraju. W dwóch kolejnych podrozdziałach Autorka opisuje zmiany (a raczej - jak sama zauważa - ich brak) w zakresie konstytucyjnych regulacji wyznaniowych w czasie reformy konstytucyjnej w 1994 r. Tytułując podrozdział trzeci *Sostener kultu katolickiego* dostrzega, że istota gwarancji konstytucyjnej zawartej w art. 2 konstytucji argentyńskiej („El Gobierno federal sostiene el culto católico apostólico Romano”) wpisana jest właśnie w czasownik *sostener* (podtrzymywać). To podtrzymywanie przez prawodawcę argentyńskiego pozycji prawnej Kościoła katolickiego staje się przedmiotem zastanowienia i analizy dr Marty Osuchowskiej w ostatnich dwóch podrozdziałach czwartego rozdziału recenzowanej monografii. Przedostatni podrozdział, zatytułowany *Status prawny Kościoła*, zawiera studium obowiązującego obecnie prawa argentyńskiego, determinującego rzeczony status prawny; ostatni zaś zawiera - zgodnie z nadanym mu tytułem - *Propozycje zmian w stosunkach państwo-Kościół w Argentynie*.

Uważna lektura całej monografii uświadamia, że treść każdego z wspomnianych wyżej rozdziałów zorientowana jest na konkretne działania legislacyjne i akty normatywne, wpływające w sposób zasadniczy w danej epoce na aktualny dla tej epoki kształt relacji państwo-Kościół oraz na kierunek dalszego rozwoju wspomnianych relacji. Rzeczonymi aktami w pierwszym rozdziale są projekty i konstytucje, które usiłowano wprowadzić w życie w początkowym okresie kształtowania się argentyńskiej państwowości. W drugim jest to obowiązująca do dzisiaj konstytucja z 1853 r.; w trzecim - konkordat z 1966 r., w czwartym - próba reformy konstytucyjnej w 1994 r. Lektura monografii odświeża wyrażnie wiedzę, jaką dr Marta Osuchowska posiada w zakresie pozycji prawnej Kościoła katolickiego w Argentynie oraz powiązanych z tym tematem zagadnień. Autorkę cechuje

umiejętność dostrzegania i analizy zagadnień istotnych oraz budowania logicznych powiązań między nimi, a także wskazywania na zależności między konkretnymi aktami prawnymi a ich społeczno-politycznym tłem.

Zgadzam się z Habilitantką, która w „Słowie wstępnym” (s. 12) wspomina o niewielkiej ilości literatury omawiającej podjęty przez nią temat. W związku z powyższym, opracowana przez nią monografia niewątpliwie stanowi *novum*, nie tylko w literaturze języka polskiego, ale także hiszpańskiego. Jedyną pozycją książkową, która jest mi znana z powyższym temacie, to wydana w Buenos Aires (1999) *Historia de las relaciones institucionales entre Iglesia y Estado en Argentina* autorstwa Laury San Martino de Dromi (niestety w monografii nie jest ona cytowana). Istnienie wspomnianej monografii nie wpływa jednak zasadniczo na fakt, że recenzowana pozycja książkowa stanowi niezaprzeczalny wkład w rozwój prawa wyznaniowego w zakresie relacji państwo-Kościół w Argentynie i pozycji prawnej Kościoła katolickiego w tym kraju. Wspomniana przeze mnie monografia liczy bowiem zaledwie 47 stron i choćby tylko z tego powodu studium tematu zawarte w monografii dr Marty Osuchowskiej posiada zupełnie inną jakość.

Trudno nie napisać w recenzji żadnych uwag krytycznych, więc i ja to uczynię, zaznaczając, że nie zmieniają one pozytywnej oceny w stosunku do recenzowanej monografii. Pragnąłbym zwrócić uwagę na sposób cytowania aktów normatywnych, który nie jest precyzyjny i konsekwentny. W *Bibliografii*, w kategorii *Akty prawne i orzecznictwo*, pierwszych pięć aktów normatywnych Autorka cytuje podając ich tytuł, miejsce i datę publikacji, zaś w kolejnych dwudziestu czterech podaje jedynie numer konkretnego aktu i odnośnik do *Boletín Oficial de la República Argentina* (bez podania tytułu). Innym przykładem niekonsekwentnego sposobu cytowania aktów normatywnych mogą być przypisy nr 125-134 (s. 45-46), w których Autorka przytacza statut z 27 lutego 1813 r. oraz ustawy i dekrety (wszystkie z 1813 r.) nie cytując ani ich tytułów, ani źródła, w którym czytelnik mógłby odnaleźć tekst konkretnego aktu; trudno mi również odnaleźć wspomniane akty prawne w *Bibliografii*. Tymczasem w przypisie nr 224 (s. 87), cytując dekret z 1837 r. Autorka podaje już źródło (*Registro Oficial de la Provincia de Buenos Aires*, 1837, s. 125-128), w którym czytelnik odnaleźć może tekst przytoczonego aktu prawnego. Specyficzny układ posiada także sama *Bibliografia* (s. 239-254), na którą składają się w następującej kolejności cztery kategorie: *Opracowania, Akty prawne i orzecznictwo, Materiały archiwalne oraz źródła drukowane, Strony internetowe*. Warto może byłoby oddzielić źródła prawa stanowionego od orzecznictwa; warto byłoby też materiały drukowane, pomimo że posiadają wartość archiwalną, nie zamieszczać w tej samej kategorii co niedrukowane źródła archiwalne, ale (w zależności od treści) potraktować je jako akty prawa stanowionego, albo opracowania. Możliwe, że właśnie ta specyficzna kategoryzacja pozycji bibliograficznych a nie przeoczenie sprawiła, że w *Bibliografii* nie zamieszczono zbioru tekstów (*Memorial Ajustado*), których publikacja w 1834 r.

powiązana jest z osobą Pedro José Agrelo zbioru cytowanego w przypisie nr 216, którego analizie Autorka poświęciła w monografii wiele stron tekstu (s. 75-83).

Uwagi krytyczne dotyczą także języka (składni językowej), która sprawia, że niektóre fragmenty tekstu wymagają od czytelnika wzmożonej uwagi. Uważna lektura pozwala ponadto dostrzec w niektórych miejscach brak precyzji terminologicznej. Dla przykładu, na s. 8, można przeczytać o instytucji patronatu, która została „zakwestionowana przez Rzym i Argentyńczyków opowiadających się za podpisaniem konkordatu”. Tymczasem na s. 11, w miejscu, w którym także mowa jest o relacjach między władzami Argentyny i Kościoła powszechnego, użyty został już poprawnie termin „Stolica Apostolska”.

Jak już wspomniałem, nieliczne uwagi krytyczne nie odbierają recenzowanej monografii jej niewątpliwej wartości merytorycznej. Dotyczą one formalnej strony recenzowanej publikacji, jak sposób cytowania czy kwestie językowe. Ocena monografii autorstwa dr Marty Osuchowskiej jest pozytywna, a recenzent wyraża nadzieję, że tematy badawcze w niej poruszone będą przez Autorkę kontynuowane.

3. Ocena pozostałego dorobku naukowego dr Marty Zuzanny Osuchowskiej

Po obronie pracy doktorskiej zatytułowanej *Ochrona prawa do wolności religijnej w Kolumbii*, dr Marta Osuchowska kontynuowała badania z zakresu prawa wyznaniowego Ameryki Łacińskiej, skupiając się jednak bardziej na jego wymiarze publicznoprawnym. Z perspektywy czasu widać wyraźnie, że publikacje Habilitantki oraz referaty wygłoszone na konferencjach naukowych wpisać można w cztery zasadnicze obszary naukowo-badawcze. Są to:

- a) relacje państwo-Kościół z perspektywy prawa konkordatowego (ze szczególnym uwzględnieniem państw latynoamerykańskich),
- b) prawo wyznaniowe w państwach Ameryki Łacińskiej,
- c) wybrane zagadnienia prawne dotyczące regionu Ameryki Łacińskiej,
- d) inne (tj. nie mieszczące się w trzech powyższych kategoriach) zagadnienia z zakresu prawa wyznaniowego.

Zarówno w publikacjach, jak i referatach dominuje więc tematyka związana z prawnym wymiarem relacji państwo-Kościół w Ameryce Łacińskiej. Zagadnienia te niezwykle rzadko poruszane są w literaturze języka polskiego, co sprawia, że teksty dr Marty Osuchowskiej tym bardziej zasługują na uwagę.

Odnosząc do pierwszego z wspomnianych wyżej obszarów badawczych, Habilitantka opublikowała jeden artykuł dotyczący polskich umów konkordatowych do czasu rozbiorów (2012 r.) oraz cztery (dwa w języku polskim i dwa w języku hiszpańskim), analizujące różne aspekty prawa

konkordatowego w krajach latynoamerykańskich (lata 2012-2016). Ponadto w 2014 r. dwukrotnie wystąpiła na konferencjach poświęconych zagadnieniom mieszczącym się w rzeczonym obszarze badawczym, wygłaszając jeden referat w języku polskim (Brzeg Opolski) i jeden w języku hiszpańskim (Berlin). Tematyka obu referatów dotyczy prawa konkordatowego we wspomnianym wyżej kręgu geograficzno-kulturowym.

Jeśli chodzi o drugi ze wspomnianych obszarów naukowo-badawczych, to zainteresowania naukowe w tym zakresie zaowocowały ośmioma publikacjami. Dwie z nich zredagowane w języku polskim analizują temat finansowania Kościoła katolickiego oraz innych Kościołów i związków wyznaniowych w krajach Ameryki Łacińskiej (lata 2013 i 2018 r.). Dwie kolejne, także w języku polskim, to studium prawnych fundamentów wolności religijnej w państwach latynoamerykańskich (lata 2014-2015). Z kolei w 2019 r. Habilitantka opublikowała tekst w języku angielskim, w którym omawia konstytucyjne podstawy relacji państwo-Kościół w Argentynie. Dwa teksty - jeden w języku polskim, drugi w hiszpańskim - dotyczą tematyki transformacji życia religijnego i polityki wyznaniowej w Ameryce Łacińskiej (lata 2016 i 2019). W ósmym z kolei przedmiotem studium Habilitantka uczyniła krajowy rejestr kultów jako forma regulacji pozycji instytucjonalnej niekatolickich związków religijnych w Argentynie (2019 r.). W obszar zainteresowań naukowo-badawczych dotyczących prawa wyznaniowego w krajach Ameryki Łacińskiej (z wyłączeniem prawa konkordatowego) wpisuje się ponadto sześć referatów wygłoszonych w języku polskim i hiszpańskim na konferencjach naukowych w Krakowie, Lublinie, Wrocławiu, Wałbrzychu, w Ciudad de México i w argentyńskiej Kordobie (lata 2013-2016). W powyższym obszarze zainteresowań naukowych w 2017 r. Habilitantka uzyskała ponadto grant badawczy z Narodowego Centrum Nauki (MINIATURA 1), dzięki któremu mogła przeprowadzić w Argentynie kwerendę materiału źródłowego i literatury przedmiotu oraz zrealizować badania w zakresie konstytucyjnych fundamentów prawa wyznaniowego w krajach Ameryki Łacińskiej.

Studium przeprowadzone w trzecim ze wspomnianych wyżej obszarów badawczych zaowocowało publikacją dwóch artykułów i czterech rozdziałów w monografiach naukowych (lata 2013-2019), w których Autorka analizuje różne zagadnienia prawne dotyczące Ameryki Łacińskiej, wykraczające poza prawo wyznaniowe. Wśród wspomnianych tekstów w językach obcych obok artykułu zatytułowanego *Penal mediation in the law of the Argentine Republic*, czytelnik znajdzie rozdział monografii naukowej pt. *Acuerdos entre el Estado y confesiones religiosas distintas a la católica*. Niniejszy obszar badawczo-naukowy cechuje duża różnorodność poruszanych zagadnień, a „kluczem” decydującym o zakwalifikowaniu konkretnych opracowań do rzeczowanego obszaru jest Ameryka Łacińska - teren, na którym obowiązują analizowane w tekstach Habilitantki normy prawne.

Różnorodność poruszanych tematów cechuje także czwarty z wyróżnionych wyżej obszarów badawczych. Mieści się w nim każde studium autorstwa dr Marty Osuchowskiej, które zawiera się w ramach prawa wyznaniowego a nie dotyczy Ameryki Łacińskiej. Jest to osiem publikacji, wśród których znajdują się: jeden artykuł w języku polskim i jeden w hiszpańskim, dwa rozdziały w monografiach naukowych w języku polskim i jeden w hiszpańskim, zredagowana w formie artykułu analiza glosy do wyroku Sądu Okręgowego w Szczecinie z dnia 26 marca 2010 r., sygn. I C 28/10, sprawozdanie z Ogólnopolskiej konferencji naukowej *Religia i etyka jako interdyscyplinarny czynnik oddziaływania w relacjach międzynarodowych* oraz recenzja monografii *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej. Doświadczenia niektórych państw europejskich* (red. P. Stanisławski, M. Zawislak, M. Ordon, Lublin 2016).

Całość dorobku naukowego Habilitantki świadczy o szerokich zainteresowaniach naukowo-badawczych z zakresu nie tylko prawa wyznaniowego. Na podkreślenie zasługuje biegła znajomość języka hiszpańskiego. Znajomość ta pozwala dr Marcie Osuchowskiej nie tylko na korzystanie ze źródeł i literatury wielu krajów posługujących się wspomnianym językiem, ale także umożliwia redagowanie i publikowanie tekstów oraz wykładanie w tym języku. Możliwości te Habilitantka wykorzystuje bardzo dobrze.

4. Ocena osiągnięć w zakresie dydaktyki, współpracy międzynarodowej, popularyzacji nauki

Jak już wyżej wspomniano, dr Marta Osuchowska zatrudniona jest w charakterze adiunkta na Wydziale Prawa i Administracji UKSW w Warszawie w Katedrze Prawa Wyznaniowego i Konkordatowego. Jest wykładowcą i koordynatorem przedmiotów z zakresu prawa wyznaniowego, kanonicznego a także przedmiotów związanych z prawem krajów Ameryki Łacińskiej oraz translatorium: język obcy w stosunkach międzynarodowych. Wykładała ona także w języku hiszpańskim. Ponadto, w latach 2013-2014 sprawowała opiekę naukową nad studentami i lekarzami na WPiA UKSW w Warszawie.

Jest członkiem Stowarzyszenia Kanonistów Polskich (od 2007 r.), Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego (od 2016 r.) i członkiem nadzwyczajnym Consorcio Latinoamericano de Libertad Religiosa (od 2016 r.).

W 2011 r. była członkiem komitetu organizacyjnego VIII Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego połączonego ze Zjazdem Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego *Finansowanie kościołów i innych związków wyznaniowych* (Konstancin Jeziorna). Rok później była członkiem komitetu organizacyjnego konferencji naukowej *Religia i etyka w edukacji publicznej* (Warszawa, UKSW), a w 2015 r. - przewodniczącym komitetu organizacyjnego i organizatorem sesji tematycznej

na konferencji naukowej *Religia i etyka jako interdyscyplinarny czynnik oddziaływania w relacjach międzynarodowych* (Warszawa, UKSW).

W 2015 r. otrzymała nagrodę Rektorska (Rektor UKSW) za dotychczasowe zaangażowanie na rzecz rozwoju Wydziału Prawa i Administracji UKSW oraz całego Uniwersytetu. Dwa lata później otrzymała indywidualną nagrodę Rektora UKSW za pozyskanie projektów badawczych i edukacyjnych istotnych dla rozwoju UKSW i oceny poszczególnych wydziałów.

W sierpniu 2016 r. dr Marta Osuchowska przebywała w PUC Minas Gerais (Brazylia), gdzie wygłosiła wykłady i dokonała kwerendy naukowej. W tym samym celu na przełomie maja i czerwca 2015 i 2016 r. przebywała na Universidad Iberoamericana Ciudad de México (Meksyk). W dniach 12 marca - 8 czerwca 2018 r. oraz 24 sierpnia - 7 września 2018 r. przebywała w celach naukowych na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Kordobie (Argentyna). We wrześniu 2018 r. brała udział w cyklu wykładów na zaproszenie uczelni Universidad Católica Santo Toribio de Mogrovejo (USAT) w Chiclayo (Peru). W dniach 4-16 grudnia 2018 r. w celach związanych z kwerendą materiału źródłowego przebywała w La Biblioteca del Instituto de Investigaciones de Historia del Derecho (CONICET), Buenos Aires (Argentyna).

Była recenzentem czasopism naukowych: *Securitologia* (2016 r.), *Kortowski Przegląd Prawniczy* (2017 r.), *Ameryka Łacińska* (lata 2017-2018), *Młody Jurysta* (lata 2017-2018), *Anuario Latinoamericano* (2018 r.), *Teologia. Kultura. Społeczeństwo* (2019 r.).

Pani dr Marta Osuchowska jest także autorką ekspertyz oraz opracowań na zamówienie:

- a) Analiza zagadnień ustrojowych związanych z funkcjonowaniem Sądów Najwyższych w wybranych systemach prawnych (Hiszpania, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości - 2017 r.);
- b) Ochrona trwałości małżeństwa i rodziny w prawie rozwodowym Argentyny i Kolumbii (Centrum Badań nad Rodziną, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości - 2018 r.);
- c) World Watch List 2019: Experta Externa para Argentina, World Watch Research Unit - Latin America (Open Doors);
- d) Wybrane zagadnienia prawne regulacji w zakresie tzw. edukacji seksualnej w Ameryce Łacińskiej - na przykładzie Peru, Panamy, Meksyku i Chile (Instytut Wymiaru Sprawiedliwości - 2019 r.).

5. Konkluzja

Przedstawiony w niniejszej recenzji, z konieczności w sposób selektywny, znaczący, wartościowy i różnorodny dorobek naukowy Habilitantki zasługuje na wysoką ocenę. Z uznaniem wskazać należy na warsztat naukowy oparty na solidnym wykształceniu w zakresie nauk prawnych (prawo polskie, prawo kanoniczne), jak i znajomości języków obcych. Warsztat ten potwierdzają publikacje (także zagraniczne), wygłoszone referaty, współpraca międzynarodowa. Szczególne

miejsce we wspomnianym dorobku naukowym zajmuje treściowo interesująca, udokumentowana, niewątpliwie stanowiąca *novum* w polskiej literaturze prawa monografia.

Mając na uwadze przedstawione wyżej uwagi stwierdzam, że osiągnięcia naukowe dr Marty Zuzanny Osuchowskiej uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora, stanowią znaczny wkład w rozwój nauk prawnych (dyscyplina prawo) a Pani Doktor wykazała się istotną aktywnością naukową. Tym samym spełniła wszystkie warunki określone w art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595 z 2003 r., z późniejszymi zmianami) co w pełni uzasadnia nadanie jej stopnia doktora habilitowanego nauk prawnych.

Katedra Prawa Wyznaniowego i Komparatystyki Prawniczej
WPK na UKSW w Warszawie